

DOI 10.34132/pard2024.24.02

Volodymyr Yemelyanov
Viktoria Andriyash

PUBLIC FINANCIAL SYSTEMS OF FOREIGN COUNTRIES: INSTITUTIONAL FEATURES

The article examines the concept and content of the state financial system. It was emphasized that state finance is one of the key and most important spheres of the financial system of the modern state, which must undoubtedly provide appropriate amounts of financial resources to all branches and spheres of state activity and the effective performance of both economic and social functions. The main theoretical approaches to determining their structure are substantiated. Study of the peculiarities of the formation of public finances in foreign countries, their functions and directions of use. An analysis of the state financial systems of leading foreign countries: the USA (as a country with the leading economy in the world) and Germany (a country with a leading economy in Europe), their structures and features was carried out. The purpose of the study is to determine the essence of the state financial system as a whole, to consider approaches to the definition of the essence of the financial system by domestic and foreign scientists, to identify the common features and structural differences of the state financial systems of leading foreign countries, as well as to conduct an analysis of the financial system of politics before and during the COVID- 19 and the war in Ukraine, which showed the socio-economic and political orientation of these countries. As a result of the study, generalizing definitions of the main approaches to defining the financial system were selected. Also, among the general features of the state financial systems of the analyzed countries, the state budget as the main link, and the presence of special extra-budgetary funds, which will allow using the best institutional features in the field of financial policy and regulation of the budget sphere according to priority directions, were found. It has been proven that the state finances are the foundation of

stable functioning and the guarantee of the economic development of the country, its further improvement of the material well-being of the population.

Key words: *state finances, finance, financial system, structure of state finances.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Державні фінанси – це одна із ключових сфер фінансової системи сучасної держави, що безперечно повинна забезпечувати відповідними обсягами фінансових ресурсів усі без виключення галузі та сфери державної діяльності, а також сприяти ефективному виконанню як економічних, так й соціальних державних функцій. На сьогодні державні фінанси – це фундамент стабільного функціонування й запорука економічного розвитку сучасної держави, її подальшого підвищення матеріального добробуту населення. Фінансова система держави забезпечує створення та потік фінансових коштів, що дозволяють державі надавати необхідні громадські товари, послуги, блага, а також сприяє накопиченню та використанню фінансових коштів з метою реалізації діяльності органів влади в державі. Фінансова система опосередковує взаємовідносини між державою, організаціями, громадянами, що відбуваються безперервно за допомогою сучасних технологій комунікації не лише всередині країни, а й за її межами. На ряду з цим державна фінансова система сприяє реалізації системи розподілу валового внутрішнього продукту як між різними групами населення, так й між підприємницькими структурами й територіями, що призводить до суттєвого впливу фінансів на соціально-економічний розвиток і окремих галузей, і держави в цілому. Крім того державна фінансова система, зважаючи на свої особливості, має власні особливі принципи організації й методи функціонування, що звичайно обумовлено функціями й роллю держави в сфері управління, регулювання й забезпечення сталих соціально-економічних сфер життя громадян, водночас забезпечуючи відповідні умови щодо належного функціонування й ефективної діяльності суб'єктів господарювання, невиробничих структур й

органів управління. Важливою умовою побудови фінансової системи держави, що ефективно функціонує, а також її вдосконалення є вивчення зарубіжного досвіду, у тому числі необхідність порівняння теоретичних підходів щодо визначення фінансової системи, її структури, сучасної політики з метою оцінювання можливості використання кращої практики для реалізації фінансової політики держави.

Для сучасної держави наявність ефективної фінансової системи – це запорука ефективного функціонування її економіки. Саме фінансова система є достатньо складною за своєю конструкцією, результатом дії якої є реалізація балансу інтересів й протиріч фінансової політики та економіки. Крім того, саме за допомогою фінансової системи держава здатна накопичувати й використовувати необхідні ресурси для утримання власного апарату, а також направляти їх на виконання власних функцій; спроможна «охопити грошові взаємовідносини між державою й підприємствами, організаціями, державою й громадянами, між підприємствами й всередині них самих» [14]. Необхідність постійного пошуку найбільш дієвих підходів щодо формування ефективної державної фінансової системи на основі аналізу особливостей функціонування фінансових систем – це важливе завдання в умовах постійної мінливості зовнішнього та внутрішнього середовища, що нині відбувається в сучасному світі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Пошук найбільш дієвих підходів до формування ефективної фінансової системи на основі аналізу особливостей функціонування державних фінансових систем є важливим завданням в умовах постійної мінливості зовнішнього середовища, що нині відбуваються у світі. Дослідження теоретичних і практичних аспектів формування державних фінансових систем знайшли своє відображення у працях таких вчених, як: Т. Деркач, В. Миргород-Карпової, Л. Миргородської, О. Олійник, В. Свірського, О. Стойко, Д. Дема, О. Шелест та інших. Значний внесок у розробку теорії державних фінансових систем зробили такі відомі вчені, як: Ю. Гаруст, Т. Кобзева, Д. Норт, М. Орехов, Л. Селіверстова, В. Оспіщева, С. Юрія, В. Федосова та інші. Зважаючи на високі здобутки у дослідженнях вітчизняних

та закордонних науковців, державна фінансова система не може визначатися раз і назавжди, на сучасному етапі розвитку вітчизняної економіки вона повинна бути гнучкою та коригуватися у відповідь на зміни зовнішніх та внутрішніх факторів.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є аналіз особливостей функціонування державних фінансових систем у зарубіжних країнах та їх інституційні особливості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасні державні фінансові системи можуть кардинально відрізнятися одна від одної, а також не мати схожу структуру, але всі вони відповідають своїй головній функції – задоволення державних потреб, суб'єктів господарювання й населення, а суб'єкти фінансової системи сприяють її виконанню. На фоні великої кількості наукових праць на сьогодні відсутнє єдине визначення фінансової системи та існує значна кількість теоретичних підходів щодо дослідження державних фінансових систем, більшість з яких формують два основні підходи: інституційний та функціональний. Варто вказати, що інституційний підхід є більш поширеним серед зарубіжних дослідників, натомість функціональний підхід користується популярністю серед вітчизняних науковців.

Представники інституційного підходу характеризують фінансову систему як «сукупність фінансових інститутів (фінансових посередників та ринків)» [7]. Прихильники вказаного підходу вдаються до розуміння фінансової системи виключно як «до опису наявних особливостей різноманітних фінансових інститутів, а також розглядають оцінку ступеня конкуренції в банківському секторі, рівня його відкритості для іноземних конкурентів та суперництва всередині й між різними групами фінансових посередників, або прозорість визначення цін та захист прав інвесторів на фінансових ринках, або якість регулювання й нагляду» [34]. Встановлення та дотримання такого підходу призводить до цілковитого ототожнення фінансової системи з фінансовим сектором з певною кількістю суттєвих недоліків. Зокрема, на думку деяких дослідників, практично неможливо «пояснити як саме та чому відбувається зміна інституційної структури фінансової системи та як саме вона може розвиватися із

плином часу» [7]. Однак деякі дослідники наголошують, що інституційному підходу «не вистачає більш глибокого розуміння функцій фінансової системи» [11]. Наприклад, Р. Голдсміт вважає, що фінансова система є «сукупністю відповідних фінансових інструментів, ринків та інститутів» [25]. Дослідник Дж. Ван Хорн наголошує, що фінансова система є «низкою установ та ринків, що надають власні послуги урядам, фірмам та громадянам»; Н. Менк'ю вважає, що фінансова система це «сукупність відповідних економічних інститутів, що допомагають спрямувати ресурси осіб, які бажають зробити заощадження, до тих, хто потребує позикових коштів у формі інвестицій» [27]. На думку В. Кудряшова фінансова система є «сукупністю фінансових операцій, що проводяться суб'єктами фінансової діяльності з відповідним використанням певного фінансово-кредитного механізму» [4]. Автор наголошує, що фінансові операції є «лише діями відповідних органів, господарських суб'єктів (банків, страхових організацій, бухгалтерії підприємства тощо), тоді, як фінансова система є складною структурою окремих елементів, об'єктів, між якими існує відповідна взаємозалежність та взаємозв'язок» [4]. Дослідники О. Стойко та Д. Дема вважають, що фінансова система є «сукупністю врегульованих фінансово-правових норм різних сфер фінансових взаємовідносин та фінансових установ, зо допомогою котрих відбувається формування, розподіл та використання централізованих та децентралізованих фондів грошових коштів» [17]. Інші дослідники вважають, що фінансова система є «сукупністю взаємно пов'язаних та взаємодіючих частин, ланок, елементів, що безпосередньо взаємопов'язані з фінансовою діяльністю, та сприяють її функціонуванню й створюють відповідні умови для протікання фінансових процесів» [12]. Вони також наголошують, що фінансова система включає до свого складу відповідні органи управління фінансами, фінансово-кредитні установи, фінансові ресурси, відповідні закони, правила, норми, що врегульовують питання фінансової діяльності. Варто вказати, що більшість зарубіжних авторів визначають фінансову систему за допомогою ідентифікації ключових структурних елементів її апарату. Наприклад, К. Макконнелл і С. Брю характеризують фінансову систему США як таку, що «вклю-

чає до свого складу федеральну резервну систему, до якої належить 12 національних федеральних банків, які є одночасно і центральними банками (інші країни, як правило, обмежуються одним таким банком). До цієї системи включено також комерційні та ощадні установи [30]. Отже, інституційний підхід поєднує всі види фінансової діяльності в єдину систему, що складається з відповідних фінансових інституцій; саме цей підхід визначає фінансові інститути та об'єднує їх у класифікації.

Щодо функціонального підходу, то він передбачає, що «у змісті фінансової системи акцент має робитися не на фінансових інститутах як таких, а саме на їх функціях» [23]. Перевагою вказаного підходу порівняно з інституційним є те, що основні функції фінансової системи, за своєю суттю, є однаковими в усіх країнах та більш стійкими, ніж структура та сутність фінансових інститутів. Тому доречно порівнювати державні фінансові системи саме за допомогою функціонального підходу. Дослідники Р. Мертон (один із головних творців функціонального підходу) та З. Боді визначають фінансову систему як «сукупність ринків, посередників, фірм, що надають фінансові послуги та інші інститутів, за допомогою яких домогосподарства, приватні компанії та урядові організації реалізують ухвалені ними фінансові рішення» [32]. На думку Дж. Кранена та Р. Шмідта, саме «функціональний підхід допомагає зрозуміти та пояснити, чому саме відбувається еволюція фінансових інститутів, чого не може зробити інституційний підхід (зосереджений на характеристиках окремих фінансових інститутів, їхній класифікації, статистичних дослідженнях тощо), який є переважаючим у західній фінансовій літературі» [18]. Однак, зважаючи на складну й багатогранну взаємодію й взаємозалежність фінансової системи, дослідження її функціонального призначення є можливим лише в межах системного методу аналізу. Саме його використання фінансовою системою буде розглядатися як цілісний механізм, який виконуватиме певні функції щодо економічної системи. З'ясування таких функцій, на думку деяких дослідників, й повинно бути основоположним моментом в процесі дослідження як власне змістовної сутності фінансової системи, так й її ролі у перебігу соціально-економічного

розвитку сучасної держави [25]. В рамках цього підходу функції фінансової системи наділені більшою стабільністю, ніж фінансові інститути, й головною функцією позначають ефективний перерозподіл фінансових ресурсів [26].

Таким чином, функціональний підхід виділяє функції фінансової системи, пов'язуючи їх із сферами фінансових взаємовідносин та враховуючи функції окремих інститутів. Незважаючи на велику кількість наукових думок та підходів щодо визначення фінансова система – є основною системою у всіх сферах життя суспільства, у соціальній та економічній політиках, а також у функціонуванні держави та виконанні її функцій. Варто наголосити на актуальності формування системно-інституціонального підходу, в рамках якого фінансову систему можна уявити як сукупність сфер та ланок, що забезпечують взаємодію держави з усіма суб'єктами фінансової системи шляхом формування, розподілу та перерозподілу фінансових ресурсів. Системно-інституціональний підхід полягає у розвитку сфер і ланок за рахунок трансформації фінансових інститутів відповідно до трендів соціально-економічного розвитку. Даний підхід формує та інтегрує в собі загальноприйняті вітчизняні та зарубіжні підходи [35].

Безперечно, для розвитку фінансової системи мають певну роль інститути. Так, американський економіст Д. Норт характеризував інститути як «правила гри у суспільстві, або створені людиною обмежувальні рамки, що організують взаємини для людей» [10]. Він виділяв інститути формальні (встановлені правила, результат навмисної дії) та неформальні (умовні норми, інститути, що складаються в процесі історичного поступу). Саме формальні та неформальні інститути мають значний вплив на розвиток фінансової системи.

На сьогодні неформальні інститути формуються і коригуються через нові соціально-економічні умови створені пандемією COVID-19 та війною в Україні. Водночас незалежно від різноманітності підходів та нових економічних реалій фінансова система виступає механізмом формування економічних взаємовідносин з приводу розподілу та перерозподілу коштів між суб'єктами ринку. Фінансова система кожної країни має індивідуальну структуру з

власними особливостями побудови та функціонування. Відмінності та загальні риси складу та класифікації фінансових систем залежать від типу економіки, дефініції фінансів, а також ролі фінансових ресурсів у суспільному відтворенні.

Для порівняльного аналізу державних фінансових систем зарубіжних держав було обрано провідних країн: США – як країну з лідируючою економікою у світі; Німеччина як країна з лідируючою економікою в Європі.

Система державних фінансів США відрізняється розвинутою децентралізованістю з одночасною тенденцією до підвищення рівня саморегуляції. Пов'язано це з тим, що в країні переважає модель конкурентного федералізму. Конкуренція між органами влади та рівнями управління збільшує динаміку розвитку та ефективність послуг. Сучасна система державних фінансів США за рівнем централізації влади поділяється на фінанси федерального рівня, фінанси штатів та місцеві фінанси і включає бюджет, спеціальні фонди, фінанси державних підприємств [28]. У такій організаційній системі фінансів держави відсутня єдність, всі рівні мають самостійність у складанні та затвердженні бюджету, розроблені та здійснені податкової політики тощо. Отже, організація фінансової системи США характеризується досить високим рівнем автономності – кожен із наявних рівнів державного управління має можливість самостійно здійснювати формування та реалізацію бюджету й податкової політики. Загалом за допомогою державних фінансів відбувається перерозподіл близько 1/3 ВВП, а урядові видатки розподіляються між різними рівнями фінансової системи приблизно в таких пропорціях: 60% – на федеральні фінанси; 15% – на фінанси штатів; 25% – на місцеві фінанси [3]. На загальнодержавному рівні відбувається забезпечення національної оборони, деяких програм соціального захисту, видатків на обслуговування державного боргу, розвитку економіки, зовнішніх зв'язків, фінансування загальнодержавної влади тощо [22].

На думку деяких дослідників в США рух фінансових ресурсів відбувається одночасно по чотирьом основним каналам: федеральний бюджет – бюджет штатів та місцевий бюджет; бюджет штатів – місцевий бюджет; місцевий бюджет – бюджет штатів;

між місцевими бюджетами [22]. Варто вказати, що останнім часом спостерігається посилення фінансової залежності влади штатів та місцевої влади від федеральних дотацій. Крім того, федеральна допомога штатам та місцевій владі все більше набуває яскраво вираженого програмно-цільового характеру, з одночасним нерівномірним розподілом державних дотацій та субсидій в США. Зауважимо, що саме за допомогою дотацій та субсидій на рівні штатів реалізується більше ніж 500 різноманітних цільових програм [8, с. 103]. На думку Л. Миргородської, саме збереження такої тенденції щодо зростаючої залежності від федеральних дотацій дає підстави стверджувати, що «федеральна допомога (29% від загальної суми доходів штатів та місцевих органів) перетворюється на засіб прямого контролю федерації за фінансовою політикою штатів й місцевих владних органів» [8].

На думку деяких дослідників, така політика федеральної підтримки впливає на бюджетну систему, формуючи та підтримуючи сталість бюджетно-податкових взаємовідносин держави та регіонів [13]. Така взаємодія представлена рівними правами штатів та федерації, й тому на рівні федерації й у штатах існують ідентичні податки, наприклад, прибутковий податок із населення й корпорацій. Однак існують й принципові обмеження податкових прав штатів, зокрема, заборона на введення окремих непрямих податків, що перешкоджатимуть свободі торгівлі між штатами та заборонено на рівні Конституції США [13]. Зокрема, деякі дослідники наголошують на практично повній відсутності здійснення прямого перерозподілу коштів між штатами, однак Конгрес США, відповідно до положень Конституції, має право фінансувати витрати спрямовані лише на забезпечення «загального добробуту США», що також є певною перепорою ефективного перерозподілу засобів між регіонами [13]. Крім того штати можуть самостійно встановлювати будь-які форми податків, однак не можуть перешкоджати міжрегіональним господарським взаємозв'язкам, що призводить до рівного податкового тиску.

Важлива складова сучасної національної фінансової системи – це державний бюджет. Стратегічна мета бюджетної політики держави – це «забезпечення бажаного впливу державних фінансів на

механізми розвитку ринкової економіки та її інфраструктури, забезпечення фінансової реструктуризації й економічної незалежності держави і, в кінцевому результаті, – підвищення добробуту громадян держави» [1]. Саме за допомогою державного бюджету уряд країни здійснює концентрацію значної частини національного доходу, перерозподіленого відповідними фінансовими методами. Бюджет тісно «взаємопов'язаний з іншими складовими фінансової системи, діючи як координаційний центр та надаючи їм необхідну допомогу у вигляді відповідних бюджетних субсидій, субвенцій, гарантій, забезпечуючи належне функціонування інших складових фінансової системи держави» [31]. Варто також вказати, що у функціонуванні кожної фінансової системи наявні певні недоліки, що перетворюються на детермінанти для можливостей відмивати гроші, зокрема через формування тіньової банківської системи. Варто погодитися з думкою Пунам Пюрі, яка наголосила на існуванні та детально описала вказану проблему для США, де «тіньовий банкінг» є невід'ємною складовою фінансової системи, що стало очевидним ще під час фінансової кризи у 2007-2008 роках [33].

Щодо бюджету США то він завжди вражав надзвичайно великими цифрами (табл. 1).

Таблиця 1

Бюджет США 2021-2024 роки (в трлн. дол.)

Статті бюджету	2021	2022	2023	2024
доходи	4,047	4,437	4,638	4,874
витрати	6,822	5,852	5,792	6,075
дефіцит	2,775	1,415	1,154	1,201

Джерело: складено авторами

Головною проблемою фінансової системи США є високий рівень державного боргу (рис. 1). Варто наголосити, що на кінець 2020 року державний борг становив 26,95 трлн дол., й не зважаючи на всі сподівання, продовжує невпинно зростати.

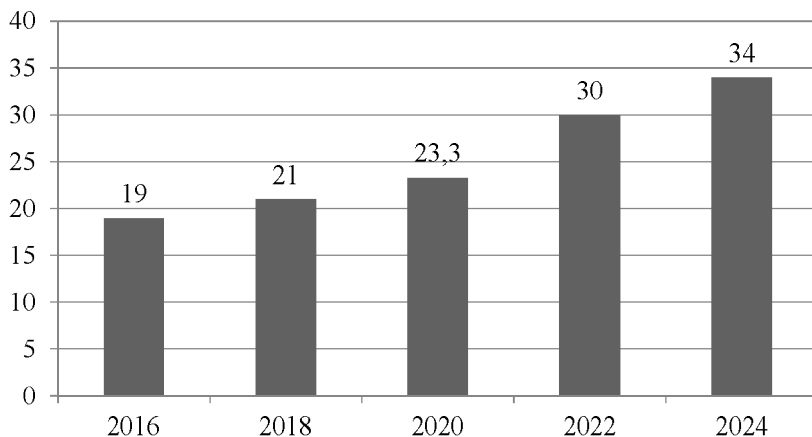

Рис. 1. Державний борг США в трлн доларів.

Джерело: складено авторами

Разом з тим на обслуговування державного боргу 2021 р. було заплановано 378 млрд дол. (на 2 млрд дол. більше у порівнянні з 2020 р.) [29]. Однією з причин постійного збільшення державного боргу та бюджетного дефіциту (за підсумками 2020 р. дефіцит становив 3,13 трлн дол.) є соціальні відрахування. Вказане свідчить про те, що бюджет США має соціальну спрямованість і однією з його функцій є перерозподіл доходів серед населення з метою соціального вирівнювання. Крім того, суттєве збільшення кількості фінансової допомоги, що надається державою громадянам викликано пандемією. Так, наприклад, у 2021 р. було ухвалено рішення виділити 2,2 трлн дол. на підтримку громадян та організацій, а загалом бюджетом було заплановано 789,6 млрд дол. на соціальне забезпечення США [15]. Загальний обсяг виділених коштів на підтримку становив 3 трлн дол. (14% від ВВП), у тому числі на допомогу малому бізнесу (позики, гарантії, гранти: 1,2 трлн дол.), соціальну сферу (податкові пільги – 293 млрд дол., допомоги з безробіття – 272,7 млрд дол., допомога бідним – 46,2 млрд дол., лікарняні – 105 млрд дол.). Водночас у рамках «Закону про допомогу», на надзвичайну допомогу та безпеку економіки у зв'язку з коронавірусом (CARES Act) у 2020

р. було виділено 2,3 трлн дол. [24]. Варто вказати, що незважаючи на цілу низку вказаних заходів та потужність економіки США, пандемія COVID-19 завдала значних збитків економіці країни: рекордно знизився рівень ВВП, збільшувалася кількість безробітних, колапс економічного сектору тощо. Водночас, негативні економічні наслідки призвели й до змін в інших секторах функціонування держави. Негативним фактором для безпеки країни, на думку деяких дослідників, стала реакція президента Д. Трампа на пандемію, який на її початку не вважав цю загрозу небезпечною. Однак наступній президентській адміністрації вдалося стабілізувати ситуацію в країні й досягти певного економічного приросту [5].

Не встигнувши оговтатися від пандемії, в світі виникла нова глобальна проблема – війна в Україні. США з перших днів війни підтримують Україну та надають їй зброю та техніку на мільярди доларів, яка допомагає у боротьбі з окупантами (рис. 2) [20]. Особливістю фінансової допомоги США є те, що вона надходить у формі грантів, тобто безповоротної допомоги, а гроші від інших партнерів Україні рано чи пізно доведеться повертати.

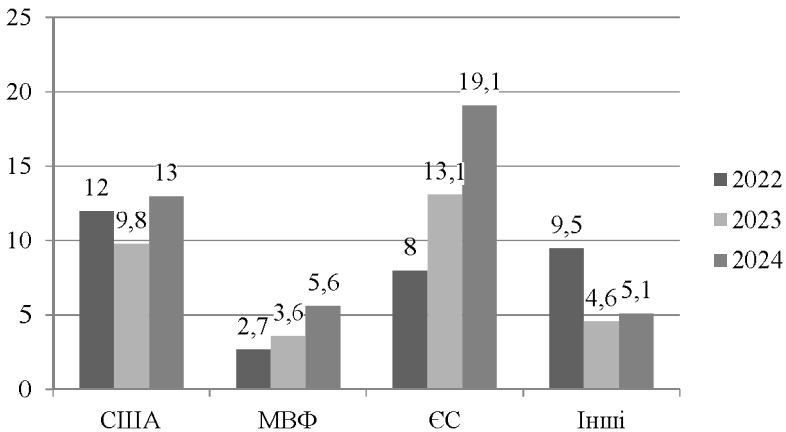

Рис. 2. Розміри фінансової допомоги Україні у війні (показники 2022, 2023 – фактичні, 2024 – очікувані).

Джерело: складено авторами

Варто вказати, що на сьогодні відсутні тверді гарантії продовження фінансування від США, зважаючи на заплановані вибори президента у 2024 році й перехід питання підтримки України в політичну площину. Деякі американські політики намагаються використовувати війну в Україні для завоювання прихильності свого електорату. Найбільшої уваги приділяють питанню «українських» коштів та їх необхідності використання для вирішення «більш нагальних» внутрішніх проблем в країні: посилення боротьби з нелегальними мігрантами, покращення економічного становища в країні, зменшення рівня інфляції, підвищення соціальної допомоги, покращення медичного обслуговування тощо. Спекулювання вказаного питання призвело до розколу інституційного середовища в країні, що знайшло своє відображення у неможливості ухвалення бюджету країни на 2024 рік [20]. Отже, інституційні перетворення свідчать, що фінансова система в цілому, відіграє надзвичайно важливу роль в економіці та політиці, виступаючи серйозною фінансовою підтримкою і важливим механізмом фінансової політики, дозволяючи забезпечувати соціально-економічну стійкість та вирішувати найважливіші завдання як на внутрішньому, так і на міжнародному рівні [20].

Серед країн Європи економічним лідером є Німеччина. Фінансова система країни побудована на основі кооперативного федералізму й складається з таких елементів: фінансів федерації (федерального бюджету, спеціальних фондів, фінансів державних підприємств); фінансів земель у складі відповідного бюджету, спеціальних фондів, фінансів підприємств; місцевих фінансів (місцевих бюджетів та фінансів комунальних підприємств) [2]. При цьому, основна відмінність фінансової системи Німеччини полягає в тому, що її основні принципи закріплені в Конституції країни та водночас укладено співробітництво між федерацією та землями, землями між собою, а також встановлено повноваження конституційних органів у сфері реалізації фінансової діяльності держави. Вказані норми забезпечують стійкість фінансової системи оскільки в основі кооперативного федералізму лежить система вертикального і горизонтального фінансового вирівнювання. За складом державна фінансова система Німеччини включає:

- бюджетну систему;
 - спеціальні фонди;
 - позабюджетні фонди, що знаходяться у розпорядженні центрального уряду;
 - фінанси державних підприємств [4].
- Основним інституційним елементом державної фінансової системи Німеччини є бюджетна система (рис. 3).

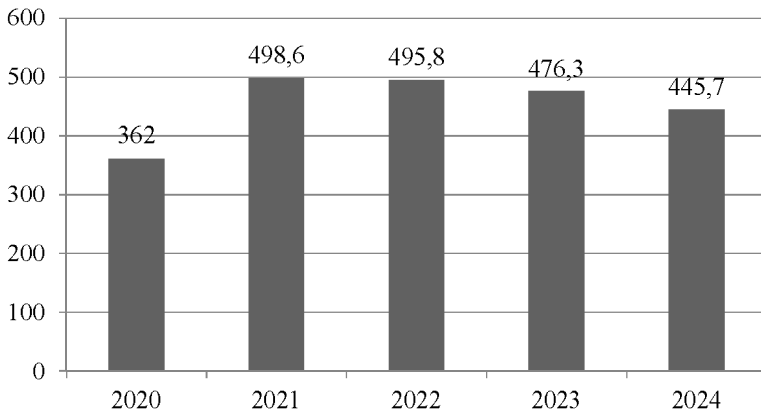

Рис. 3. Державний бюджет Німеччини в млрд. євро.

Джерело: складено авторами

Варто наголосити, що в Німеччині взагалі надзвичайно важливим є питання щодо ефективного використання бюджетних коштів за допомогою збалансованого розподілу повноважень між державними та місцевими ланками управління, що напряму залежить від типу держави. В унітарних державах поширеною є наявність трохи вищого рівня централізації, а у федеративних з тривірневою фінансовою системою, він є трохи меншим. Наприклад, в США такий показник становить 57%, у Франції – 71%, в Канаді – 40%, в Україні – 65-70% [16]. Варто вказати, що на думку більшості дослідників, зважаючи на позитивний досвід Німеччини, акцент варто робити саме на користь місцевих бюджетів, що дозволяє більш ефективно вирішувати державні завдання та функції, що на них покладені.

На сьогодні, слідуючи стратегії «Чорний нуль» вже кілька років вдається зберігати бюджет бездефіцитним за рахунок того, що стратегія пропонує фінансувати видатки бюджету не за рахунок нових кредитів, а за рахунок бюджетних доходів (рис. 4) [6]. Варто нагадати, що протягом тривалого часу перед пандемією у Німеччині відбувалося безперервне зниження у співвідношенні боргу до ВВП – на кінець 2019 року коефіцієнт становив 59,7%. Така тенденція давала громадянам надію на життя у відносно фінансово стабільній країні. Однак так було лише до початку пандемії. За другий рік пандемії коронавірусу державний борг Німеччини зріс на 162 млрд євро і становив 2,476 трлн євро. Рівень співвідношення боргу до ВВП зріс до 69,3% і значно перевищив контрольне значення Маастрихтського договору (60%). Лівова частка збільшення боргу була пов'язана з дефіцитом державного бюджету в розмірі 132 млрд євро. Через це очікувалося, що співвідношення боргу до ВВП зросте до 74% у 2021 році і буде надалі знижуватися аж до 2025 року [6].

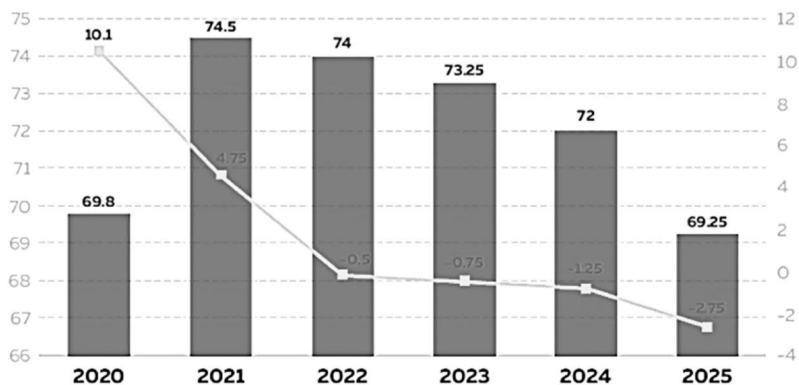

Рис. 4. Тенденції у зміні коефіцієнта боргу у відсотках до ВВП Німеччини за 2020-2025 роки, %.

Джерело: складено авторами

У Німеччині досить розвинена соціальна система, активно здійснюється соціальна підтримка за допомогою федерального бюджету

та фондів (відрахування допомоги по безробіттю, допомога дітям та молоді, допомога літнім людям, учням та студентам тощо). Період пандемії не є винятком, держава виділила на підтримку 156 млрд. євро, з них на допомогу малому бізнесу та самозайнятим на державному рівні було виділено 50 млрд. євро та на місцевому рівні – 48 млрд. євро; у соціальній сфері було виділено кошти на компенсацію заробітних плат обсягом 10 млрд. євро [9]. У свою чергу відрахування до фондів соціального страхування у 2021 р. перевищили результати 2020 року на 22,7% (+13,8 млрд. євро) [9]. Аналізуючи вказані видатки бюджету Німеччини можемо стверджувати, що вони здебільшого спрямовані на фінансування освіти, молоді, економічного розвитку тощо. найбільшу групу витрат становлять соціальні виплати: пенсії, виплати допомоги по безробіттю, перенавчання безробітних та фінансування бірж праці. Крім того за рахунок місцевих бюджетів відбувається фінансування видатків на утримання органів місцевого самоврядування, місцевої поліції, поліпшення соціальної інфраструктури, програм місцевого значення, з одночасним залишенням фіксованої частини фінансів безпосередньо на підприємствах для використання їх на розвиток виробництва, впровадження науково-технічних програм та розробок [16]. Тобто, Німеччина – це країна з соціальним вектором економічного розвитку.

Німеччина є одним із основних союзників України після початку повномасштабного вторгнення росіян. В умовах війни в Україні почали збільшуватися витрати на оборонні потреби Німеччини, озброєння та економічну допомогу, що знайшло своє відображення в бюджетах 2023-2024 років (рис. 5). Бюджетний план на 2024 рік передбачає витрати на близько 477 млрд. євро та нові державні борги до 39 млрд. євро. Це відповідає гранично допустимій межі зовнішнього боргу, обмеженою Конституцією. У документі закладено майже 8 млрд. євро військової допомоги Україні, оголошені ще минулого року [19].

Варто вказати, що парламент Німеччини Бундестаг із запізненням на два місяці ухвалив проєкт державного бюджету на 2024 рік. Спочатку узгодити документ мали у грудні. Проте суперечки всередині коаліційного уряду, які виникли через заборону використову-

вати не за призначенням, заплановані державні позики уповільнили процес узгодження. Сподіватимемося, що така ситуація не стане на заваді надання допомоги Україні у війні [36].

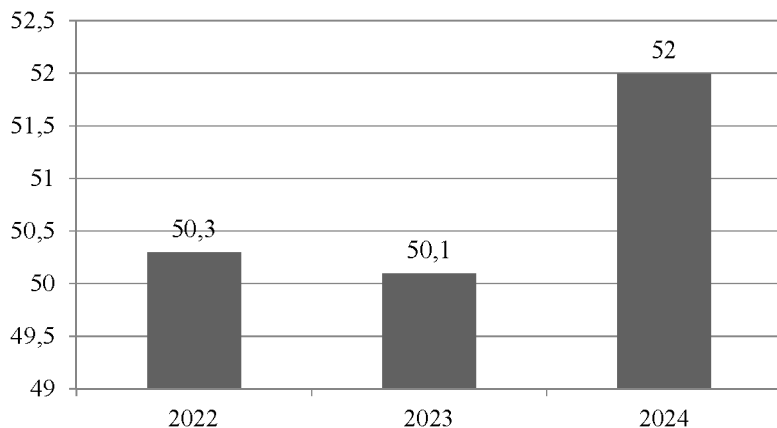

Рис. 5. Оборонні бюджетні витрати Німеччини в млрд. євро.

Джерело: складено авторами

Підбиваючи підсумки, зазначимо, у 2020 р. порівняно з 2019 р. спостерігається значне зростання всіх аналізованих витрат, що були спричинені світовою пандемією. У США вже 2021 р. відбулося скорочення запланованих загальних витрат на 25,3 % порівняно з попереднім роком. При цьому витрати на соціальну сферу продовжували збільшуватись (+34,8 % у 2021 р.). Німеччина зберігала тенденцію до збільшення витрат з кожним роком, але темп зростання у 2021 р. значно скоротився. Наприклад, якщо у 2020 р. витрати на соціальну сферу збільшилися на 42,3 %, то у 2021 р. зростання витрат становило 11,5%. Ситуація зі зниженням темпів зростання витрат або скороченням витрат у цілому була пов'язана з адаптацією до нових соціально-економічних умов, викликаних загальносвітовою пандемією COVID-19. Крім того, в результаті пандемії ВВП більшості країн скоротився, що автоматично призвело до зростання частки витрат, особливо військових, по відношенню до обсягів ВВП. Відкри-

та агресія росії підштовхнула більшість країн до збільшення витрат на оборону: одні країни вже рекордно збільшити власні оборонні витрати, інші лише збираються поетапно збільшувати оборонні витрати найближчим часом. Варто наголосити, що при цьому всьому всі без виключення спостерігають за перебігом війни в Україні, аби бути готовими ще більше витратити на оборонні витрати.

Таким чином, головний інституційний елемент фінансової системи – бюджет – у всіх країнах має соціально важливе значення. Загалом політики країн мають соціальну та економічну спрямованість, про що говорять обсяги фінансової підтримки у період пандемії COVID-19 та війни. Крім того, саме фінансова система держави – є однією з головних умов забезпечення високого рівня життя громадян не зважаючи на будь-які критичні ситуації в державі та світі. Першооснова стабільної фінансової системи – ефективне функціонування держави та її економіки. Створення такого налагодженого та раціонального механізму – є справою досить складною, оскільки фінансова система – є складною фінансовою конструкцією, що потребує оптимального балансу в ній інтересів як фінансової політики держави, так й економіки. Існуюча практика сучасних держав світу свідчить, що становлення фінансової системи є тривалим та складним процесом. Крім того сучасна фінансова система не є простим взаємозв'язком між державою та фінансовими інститутами, вона перебуває у постійному стані змін відповідно до глобальних економічних, політичних та соціальних тенденцій й потребує вчасним та виважених рішень [21].

Висновки. Незважаючи на повсюдну присутність фінансової системи, вчені так і не зійшлися в єдиному її визначенні. Існує безліч підходів щодо визначення фінансової системи, які визначають її з точки зору фінансових інститутів, а також взаємозв'язків між структурними елементами, рівня її впливу на економіку, взаємозв'язок з іншими державними функціями тощо. Однак усі перелічені підходи мають багато спільних елементів, доповнюють один одного, а також наголошують на різних аспектах фінансової системи. Варто взяти до уваги, що сутність і склад фінансової системи багато в чому залежить від становища та рівня важливості в державній структурі.

Аналіз сучасних фінансових систем показує, що, по-перше, кожна країна має свої особливості в побудові фінансової системи та свої власні відмінності, що залежить від типу економіки, економічного визначення фінансів, ролі фінансових ресурсів у суспільному відтворенні, від державного устрою, політики, а також історичних аспектів, географічних особливостей та інших аспектів. Крім того, фінансова система не є лише проявом взаємозв'язку між державою та фінансовими інститутами, вона перебуває в постійному стані змін відповідно до економічних, політичних та соціальних тенденцій в країні та світі.

По-друге, незважаючи на відмінності, фінансові системи різних держави мають й спільні риси: бюджет країни та державні фінанси відіграють дуже важливу роль у фінансовій системі, впливають на соціальну сферу, за допомогою якої відбувається фінансування важливих державних видатків.

По-третє, за результатами аналізу рівня фінансування соціально-економічної сфери за останні роки виявлено, що інституційні перетворення фінансової системи та фінансова політика спрямовані на активне вирішення проблем, пов'язаних із пандемією COVID-19, війною, а точніше підтримку населення та бізнесу. Загальновизнано, що фінансова система більшості країн доволі швидко, наскільки це було можливим, адаптувалася до умов пандемії та війни. Досягти цього вдалося завдяки злагодженій роботі більшості державних та міжнародних інституцій, яким вдалося працювати єдиним механізмом та налагодити основні фінансові процеси в умовах кризи. Однак, поведіння різних країн за умов різних криз можуть бути досить різними. Наприклад, за умов пандемії, весь світ об'єднався в боротьбі з загрозою виживання для всього людства. Щодо війни в Україні то питання (можливо лише поки що) стоїть про загрозу виживання українців, що, нажаль, дозволило деяким країнам обирати сторону конфлікту.

По-четверте, на сьогодні фінансова система (державна, міжнародна) зазнала кардинальних змін власного функціонування, що відбулися внаслідок пандемії та війни. Можемо констатувати невідворотній характер трансформації фінансової системи внаслідок

кризи, які надалі лише будуть поглиблюватися та все більше змінювати принципи функціонування сучасної фінансової системи різних рівнів. Варто вказати, що окреслені зміни здійснюють суттєвий вплив саме на зміну фінансової поведінки відповідних суб'єктів, що також призводитиме до необхідності впроваджувати нові методи та механізми забезпечення ефективності та раціональності фінансової системи. Як наслідок питання вивчення різних впливів на фінансові системи, їх окремі складові та фінансові взаємовідносини в цілому завжди будуть актуальними, оскільки кожен нові зміни в межах фінансової системи постійно призводитимуть до нового етапу її подальшого розвитку.

По-п'яте, сукупність всіх державних систем вказує не тільки на важливу роль фінансової системи в державному устрої, а й на її центральне місце. Від ефективності функціонування фінансової системи та її елементів залежить рівень соціально-економічного розвитку сучасної держави. На сьогодні важливим фактором є процес інтеграції України в світовий економічний простір, тому залежність вітчизняної економіки від світової фінансової системи постійно збільшується й потребує додаткового вивчення, що може стати напрямом подальших досліджень вказаної теми.

Стаття надійшла до редакції: 10.01.24

ДЕРЖАВНІ ФІНАНСОВІ СИСТЕМИ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН: ІНСТИТУЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ

У статті розглянуто поняття та зміст державної фінансової системи. Наголошено, що державні фінанси – це одна із ключових і найважливіших сфер фінансової системи сучасної держави, яка беззаперечно повинна забезпечити відповідними обсягами фінансових ресурсів усі галузі та сфери діяльності держави й ефективно виконання як економічних, так і соціальних функцій. Обґрунтовано основні теоретичні підходи щодо визначення їх структури. Дослідження особливості формування державних фінансів в зарубіжних країнах, їх функції та напрями використання. Проведено аналіз дер-

жавних фінансових систем провідних зарубіжних країн: США (як країни з лідируючою економікою в світі) та Німеччина (країни з лідируючою економікою в Європі), їх структури та особливості. Метою дослідження є визначення сутності державної фінансової системи в цілому, розгляд підходів до визначення сутності фінансової системи вітчизняними та зарубіжними вченими, позначення загальних рис та структурних відмінностей державних фінансових систем провідних зарубіжних країн, а також проведення аналізу фінансової системи політики до і в період пандемії COVID-19 та війни в Україні, який показав соціально-економічну та політичну спрямованість цих країн. В результаті дослідження виділено узагальнюючі дефініції основних підходів до визначення фінансової системи. Також серед загальних ознак державних фінансових систем аналізованих країн виявлено державний бюджет як головна ланка, та наявність спеціальних позабюджетних фондів, що дозволить використовувати найкращі інституційні особливості в області фінансової політики та регулювання бюджетної сфери за пріоритетними напрямками. Доведено, що саме державні фінанси є фундаментом стабільного функціонування та запорукою економічного розвитку країни, її подальшого підвищення матеріального добробуту населення.

Ключові слова: державні фінанси, фінанси, фінансова система, структура державних фінансів.

Received: 10.01.24

References

1. Derkach, T. (2020). Komparatyvnyi analiz finansovykh system Kanady i SSHA [Comparative analysis of the financial systems of Canada and the USA]. *Svit finansiv – World of Finances*, 1, (pp. 107-117) [in Ukrainian].
2. Harust, Yu., & Kozynets, O. (2016). Porivnialno-pravova kharakterystyka finansovykh system Nimechchyny i Ukrainy [Comparative legal characteristics of the financial systems of Germany and Ukraine]. *Pravovi horyzonty – Law horizons*, 2. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ln_2016_2_25 [in Ukrainian].

3. Kobzieva, T. (2017). Zarubizhnyi dosvid upravlinnia finansovoiu systemoiu ta mozhlyvosti yoho vykorystannia v Ukraini (na prykladi Spoluchenykh Shtativ Ameryky) [Foreign experience of managing the financial system and the possibilities of its use in Ukraine (using the example of the United States of America)]. *Verkhovenstvo prava – Supreme Law*, 1, (pp. 172-177) [in Ukrainian].
4. Kudriashov, V. (2002). *Finansy [Finances]*. Kherson [in Ukrainian].
5. Matviichuk, N.V. (2021). Pandemiia COVID-19 yak vyklyk ekonomichnii bezpetsi SSHA v umovakh hlobalizatsii [The COVID-19 pandemic as a challenge to the economic security of the United States in the conditions of globalization]. *Mizhnarodni vidnosyny, suspilni komunikatsii ta rehionalni studii – International relations, public communications and regional studies*, 3(11), (pp. 271-281) [in Ukrainian].
6. Model upravlinnia derzhavnym borhom u Nimechchyni [Model of public debt management in Germany]. (2022). *iaa.org.ua*. Retrieved from: <https://iaa.org.ua/articles/model-upravlinnya-derzhavnym-borgom-u-nimechchyni/> [in Ukrainian].
7. Myrhorod-Karpova, V. (2017). Porivnialno-pravovy analiz kateorii «finansova systema» u rozrobkakh vitchyznianskykh ta zakhidnykh naukovtsiv [Comparative legal analysis of the category «financial system» in the works of domestic and Western scientists]. *Jurnalul juridic national: teorie și practică – The national legal journal: theory and practice*, 4(26), (pp. 70-73) [in Ukrainian].
8. Myrhorodska, L.O. (2008). *Finansovi systemy zarubizhnykh krain [Financial systems of foreign countries]*. Kyiv [in Ukrainian].
9. Nimechchyni zahrozhuie biudzhetna dira do 24 miliardiv yevro u 2024 rotsi [Germany is threatened with a budget hole of up to 24 billion euros in 2024]. (2023). *www.epravda.com.ua*. Retrieved from: <https://www.epravda.com.ua/news/2023/11/29/707131/> [in Ukrainian].
10. Nort, D. (2000). *Instytuttsii, instytutsiini zminy ta funktsionuvannia ekonomiky [Institutions, institutional changes and functioning of the economy]*. Kyiv: Osnovy [in Ukrainian].
11. Oliinyk, O.O. (2013). Ekonomichna sutnist finansovoi systemy z pohliadu vitchyzniansoi ta zakhidnoi nauky [The economic essence of the financial system from the point of view of domestic and Western science]. *Naukovyi visnyk: Finansy, banky, investytsii – Scientific Bulletin: Finances, banks, investments*, 4, (pp. 41-46) [in Ukrainian].
12. Oriekhov, M.O. (2018). Strukturni transformatsii finansovykh system v umovakh hlobalnoi didzhitalizatsii [Structural transformations of financial

systems in conditions of global digitalization]. *Ekonomika i orhanizatsiia upravlinnia – Economics and management organization*, 3, (pp. 127-136) [in Ukrainian].

13. Ospishchev, V.I. (2008). *Finansy: kurs dlia finansystiv* [Finance: a course for financiers]. Retrieved from: http://pidruchniki.com/12210605/finansy/finansy_krayni_rozvinenoyu_rinkovoyu_ekonomikoyu [in Ukrainian].

14. Seliverstova, L.S. (2018). Osoblyvosti funktsionuvannia finansovykh system v zarubizhnykh krainakh [Peculiarities of functioning of financial systems in foreign countries]. *Ekonomika ta derzhava – Economy and the state*, 3, (pp. 14-16) [in Ukrainian].

15. Senat SShA skhvalyv nebuvali \$2 tryliony dopomohy ekonomitsi urazhenii koronavirusom [The USA Senate approved an unprecedented \$2 trillion in aid to the economy affected by the coronavirus]. (2020). www.radiosvoboda.org. Retrieved from: <https://www.radiosvoboda.org/a/paket-ekonomichnoji-dopomohy-usa/30510873.html> [in Ukrainian].

16. Shelest, O. (2012). Vykorystannia dosvidu krain z rozvynenoju rynkovoju ekonomikoju v upravlinni finansamy Ukrainy [Using the experience of countries with a developed market economy in the management of the finances of Ukraine]. *Halytskyi ekonomichnyi visnyk – Galician economic newspaper*, 5(38), (pp. 167-172) [in Ukrainian].

17. Stoiko, O.Ya., & Dema, D.I. (2014). *Finansy* [Finance]. Kyiv [in Ukrainian].

18. Svirskyi, V. (2008). Rol finansovoi systemy u sotsialno-ekonomichnomu rozvytku derzhavy [The role of the financial system in the socio-economic development of the state]. *Svit finansiv – World of Finance*, 3, (pp. 47-57) [in Ukrainian].

19. Vytraty Nimechchyny na oboronu nastupnogo roku perevyschat 2% VVP [Germany's defense spending next year will exceed 2% of GDP]. (2023). *lb.ua*. Retrieved from: https://lb.ua/world/2023/11/30/586854_vitrati_nimechchini_oboronu.html [in Ukrainian].

20. Yakshcho Shtaty ne dopomozhut. Shcho mozhe Ukraina bez finansovoi pidtrymky Ameryky? [If the States do not help. What can Ukraine do without America's financial support?]. (2023). www.epravda.com.ua. Retrieved from: <https://www.epravda.com.ua/publications/2023/09/25/704690/> [in Ukrainian].

21. Yemelianov, V., & Andriiash, V. (2024). Osoblyvosti upravlinnia systemoiu publichnykh finansiv [Peculiarities of management of the public finance system]. Proceedings from PUU:VSHI '24: *III Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia «Publichne upravlinnia v Ukraini: vyklyky sohodennia*

ta hlobalni imperatyvy» – *The Third International Scientific and Practical Conference «Public Administration in Ukraine: Challenges of Origin and Global Imperatives»*. (pp. 92-94). Khmelnytskyi : Khmelnytskyi universytet upravlinnia ta prava imeni Leonida Yuzkova [in Ukrainian].

22. Yuriiia, S.I., & Fedosova, V.M. (2008). *Finansy [Finance]*. Retrieved from: http://pidruchniki.com/15010922/finansy/finansova_sistema_spoluchenih_shtativ_ameriki [in Ukrainian].

23. Allen, F., & Gale, D. (2001). *Comparing financial system: a survey*. Philadelphia: University of Pennsylvania Wharton School [in English].

24. COVID-19 Travel Industry Research. (2020). www.ustravel.org. Retrieved from <https://www.ustravel.org/toolkit/covid-19-travel-industry-research> [in English].

25. Goldsmith, R.W. (1969). *Financial Structure and Development*. New Haven, CT: Yale University Press [in English].

26. Henderson, B., Neil, D., & Pearson, L. (2019). *New Evidence on the Financialization of Commodity Markets*. Retrieved from: <http://ssrn.com/abstract=1990828> [in English].

27. Kettering, K. (2008). Securitization and Its Discontents: The Dynamics of Financial Product Development. *Cardozo Law Review*, (Vol. 29), (pp. 1553-1728) [in English].

28. Krippner, G. (2005). The Financialization of the American Economy. *Socio-Economic Review*, (Vol. 3), 2, (pp. 173-208) [in English].

29. Leiva, F., & Malinowitz, S. (2020). *Financialization in the Americas: Evidence and Consequences*. Montreal. Panel ECO 043 Liberalization: External and internal constraints [in English].

30. Mishkin, F. (1992). Economics of the Money, Banking and Financial Markets. *Third Edition*, (pp. 39-50), (pp. 157-161) [in English].

31. Nazarova, R. (2017). The State Budget is the leading link of the financial system of the state. *Annals of Spiru Haret University*, 4. Retrieved from: <https://cyberleninka.ru/article/n/the-state-budget-is-the-leading-link-of-the-financial-system-of-the-state/viewer> [in English].

32. Ndikumana, L. (2020). *Financial development, financial structure, and domestic investment: international evidence*. Retrieved from: http://scholarworks.umass.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1089&context=econ_workinpaper [in English].

33. Poonam, P. (2014). Legal origins, investor protection and Canada. *CLPE Research Paper*, 3. Retrieved from: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1556986 [in English].

34. Schmidt, R., & Tyrell, M. (2003). What constitutes a financial system in general and the German financial system in particular? *Working Paper Series. Finance & Accounting*, 111 [in English].

35. Yemelyanov, V., & Stepaniuk, D. (2018). Priority aspects of development of the state financial control system in Ukraine [Priority aspects of the development of the state financial control system in Ukraine]. *Publichne upravlinnia ta rehionalnyi rozvytok – Public administration and regional development*, 1, (pp. 126-143). Retrieved from: <https://doi.org/10.26693/pard2018.01.04> [in Ukrainian].

36. Yemelyanov, V., Ivashova, L., & Antonova, L. (2024). Upravlinnia publichnymy finansamy v umovakh dynamichnoho rozvytku tokenizovanoi ekonomiky Ukrainy [Public finance management in the conditions of dynamic development of the tokenized economy of Ukraine]. *Publichne upravlinnia ta rehionalnyi rozvytok – Public administration and regional development*, 23, (pp. 246-265). Retrieved from: <https://doi.org/10.34132/pard2024.23.13> [in Ukrainian].

Відомості про авторів / Information about the Authors

Володимир Ємельянов, д.держ.упр., професор кафедри місцевого самоврядування та регіонального розвитку Чорноморського національного університету імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна. E-mail: d_idu@ukr.net, orcid: <https://orcid.org/0000-0002-2995-8445>.

Volodymyr Yemelyanov, Doctor of Public Administration, Professor of the Department of Local Self-Government and Regional Development of the Black Sea National University named after Peter Mohyla, Mykolaiv, Ukraine. E-mail: d_idu@ukr.net, orcid: <https://orcid.org/0000-0002-2995-8445>.

Вікторія Андріяш, д.держ.упр., професор кафедри публічного управління та адміністрування Чорноморського національного університету імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна. E-mail: andriyash_v2017@ukr.net, orcid: <https://orcid.org/0000-0001-5294-7456>.

Viktoria Andriyash, Doctor of Public Administration, Professor of the Department of Public Management and Administration of the Black Sea National University named after Peter Mohyla, Mykolaiv, Ukraine. E-mail: andriyash_v2017@ukr.net, orcid: <https://orcid.org/0000-0001-5294-7456>.

Yemelyanov, V., & Andriyash, V. (2024). Public financial systems of foreign countries: institutional features. *Public Administration and Regional Development*, 24, 342-367. <https://doi.org/10.34132/pard2024.24.02>